

ІСТОРІОГРАФІЯ, ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВО ТА СПЕЦІАЛЬНІ ІСТОРИЧНІ ДИСЦИПЛІНИ

УДК 351.852:930.25

Міненко Л.М.

Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв

ДО ІСТОРІЇ НАЦІОНАЛЬНОГО ВІЙСЬКОВО-ІСТОРИЧНОГО МУЗЕЮ УКРАЇНИ: КЛАСИФІКАЦІЯ ДЖЕРЕЛЬНОЇ БАЗИ

У статті досліджено різноманітні підходи науковців до визначення поняття «історичне джерело». Це дало можливість переосмислити повноту класифікації опрацьованого автором джерельного масиву інформації про діяльність Національного військово-історичного музею України (НВІМУ) у період з 1995 по 2013 роки. Проведено аналіз і дано оцінку повноти й системності інформації, представленої у виявлених джерелах, що сприяло фіксації певних неточностей і авторської інтерпретації. Запропоновано введення до наукового обігу корпусу джерел (на прикладі становлення й розвитку НВІМУ) за вдосконаленою класифікацією. Обґрунтовано, що представлені класифікаційні групи дадуть можливість науковцям і працівникам музейної сфери достатньо системно оцінювати масиви значної інформації, не допускати суб'єктивної ентропії, якісно поглиблювати пізнання історії.

Ключові слова: джерельна база, класифікація, історичні дослідження, Національний військово-історичний музей України, джерелознавство.

Постановка проблеми. Огляд і аналіз історичних джерел, присвячених діяльності Національного військово-історичного музею України (далі – НВІМУ), дозволив нам максимально віднайти й систематизувати сукупність матеріалів з обраної теми, класифікувати їх за авторською методикою, здійснити джерелознавчий аналіз і ввести в науковий обіг. Завдяки цьому ми визначили якісний зміст джерел, що дозволило конкретизувати періоди становлення й розвитку музею, зібрати додаткову інформацію про фахову діяльність його керівного складу шляхом опрацювання їхніх особистих спогадів, які ще не було опубліковано.

Здійснений нами у 2017 році історіографічний аналіз наявних публікацій з історії становлення й розвитку Національного військово-історичного музею України за період роботи з 1995 по 2013 роки показав, що, незважаючи на їх широкий спектр, комплексні історіографічні дослідження не проводилися. На попередньому етапі опрацювання для об'єктивної й змістовно повної оцінки опрацьованого матеріалу ми поділили історіографічні джерела на п'ять груп. Перша група джерел – це

внутрішні документи музею; друга – відомчі нормативно-правові документи й інші регулюючі акти державних інституцій, що регламентують музейну діяльність; третя – друковані періодичні видання НВІМУ; четверта – відомчі періодичні видання й громадські часописи; п'ята – електронні ресурси (сайти) оборонного відомства, НВІМУ [4]. Вважаємо, що цей перелік нині є недостатньо повним, тому задля систематизації й поглиблення змістовного розуміння цих джерел здійснимо переоцінку їх класифікації для подальшого введення в науковий обіг.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Джерелознавство зародилося в найдавніші часи і є невід'ємною складовою частиною історичної науки. Ми не будемо занурюватися в детальний аналіз історичного джерелознавства, а коротко окреслимо основні здобутки науковців у сфері класифікації джерел задля системного виявлення й упорядкування їх за темою означеного наукового дослідження «Становлення й розвиток Національного військово-історичного музею України (1995–2013 рр.)».

Варто зазначити, що внаслідок історичних передумов розвиток української джерелознавчої науки з XIX століття здійснювався під впливом російської й паралельно з нею. Питаннями визначення сутності поняття «історичне джерело», зовнішньої й внутрішньої критики джерел, принципів їх класифікації тощо займалися такі вчені, як В. Антонович, К. Бестужев-Рюмін, М. Костомаров, М. Максимович, С. Соловйов та інші. Теорію джерелознавства новими підходами до методики роботи з джерелами розширили науковці XX століття (Д. Багалій, М. Грушевський, В. Іконніков, М. Коялович, В. Ключевський, В. Пушкарьов, Ф. Фортинський та ін.) [1].

Джерелознавство не залишається поза увагою сучасних науковців. Зокрема, вітчизняні джерелознавці С. Головка, І. Войцехівська, Я. Калакура, Б. Корольов, В. Коцур, С. Павленко, М. Палієнко працювали над з'ясуванням предмета, методів і структури джерелознавства, над висвітленням теорії джерела, його природи й інформативних можливостей. Крім того, вони запропонували класифікацію джерел, методику й основні етапи опрацювання й використання джерел у наукових дослідженнях. При цьому науковці охарактеризували основні групи джерел з історії України, а також розробили методику дослідження й використання джерельної інформації. Їх науковий доробок реалізовувався також з урахуванням досліджень попередніх учених-джерелознавців. Російські джерелознавці А. Сиренов, Є. Твердюкова, А. Філюшкін здійснили досить детальний екскурс в історію джерелознавства, оглянули й проаналізували широке коло джерел, методів їх вивчення, здійснили їх класифікацію. Учені здійснили досить детальну джерельну класифікацію інших дослідників в історичній ретроспективі. Із зазначеного бачимо, що тема джерелознавства досить різноманітно досліджена. Нинішнім історичним дослідникам на базі запропонованих напрацювань і рекомендацій досить легко опрацювати джерела за власними науковими інтересами [5].

Водночас аналіз джерельної бази з історії Національного військово-історичного музею України раніше не здійснювався, таке дослідження проводиться вперше, що, на нашу думку, потребує авторського бачення класифікації джерел.

Постановка завдання. Метою статті є класифікація джерельної бази з вивчення Національного військово-історичного музею України (1995–2013 рр.) і введення до наукового обігу раніше не опублікованих видів джерел.

З огляду на мету завданнями дослідження є такі:

– огляд наукових визначень поняття «історичне джерело» та підходів до класифікації джерел вітчизняними й зарубіжними вченими-джерелознавцями;

– аналіз виявлених автором джерел щодо діяльності НВІМУ згідно з наявною класифікацією;

– аналіз повноти й системності інформації, поданої у виявлених джерелах;

– введення до наукового обігу корпусу джерел з історії становлення й розвитку Національного військово-історичного музею України в період із 1995 по 2013 рр. відповідно до авторської класифікації.

Виклад основного матеріалу дослідження.

На нашу думку, для формування об'єктивної й оптимальної класифікації джерельної бази НВІМУ пропонуємо ще раз ознайомитися з різноманітними підходами до визначення поняття «історичне джерело». Так, зарубіжні науковці А. Сиренов, Є. Твердюкова, А. Філюшкін, аналізуючи різноманітність визначень поняття «історичне джерело», трактують його як «те, із чого черпається матеріал для історії» [5]. Науковці зазначають, що джерелом може бути будь-який носій інформації про минуле й класифікують джерела за такими особливостями:

1) типом носія;

2) способом передачі інформації (письмові, усні, образотворчі, фонетичні й т. д.);

3) метою створення (навмисні й ненавмисні свідчення);

4) ступенем близькості джерела до події (прямі свідчення й свідчення, записані з чужих слів, на основі інших джерел);

5) видами історичних джерел (речові, образотворчі, словесні, розмовна мова, фольклор, писемні пам'ятки, фотодокументи, сучасні електронні джерела, поведінкові джерела (звичаї, обряди), звукові джерела).

Українські науковці С. Головка, І. Войцехівська, Я. Калакура, Б. Корольов, В. Коцур, С. Павленко, М. Палієнко також здійснюють огляд цього поняття й визначають історичне джерело як «носій інформації про минуле» [2]. Вони поділили джерельну базу за структурою на два основних рівні – початковий і реальний [1]. На думку вчених, початковий рівень джерельної бази формується в ході діяльності установи й знаходиться в її документальному архівному фонді. Реальна ж база – це комплекс матеріалів, що збереглися й дійшли до дослідника через період, коли відбувалася різка зміна ціннісних

орієнтацій, так звана трансгресія суспільства [3]. В історії Національного військово-історичного музею України такий перехід стався у 2013–2014 роках, коли відбулася Революція Гідності, унаслідок чого Російська Федерація анексувала АР Крим, на території якої діяли дві найбільші філії музею. Саме тому автором до уваги бралися реальні джерела про діяльність НВІМУ до 2014 року. Історичні джерела вищезазначені вчені класифікують за типами [2].

1. За способом кодування та відтворення інформації (речові, словесні (усні та писемні), зображальні, звукові (фонічні), поведінкові, конвенціональні й ін.).

2. За змістом (соціально-економічні (господарські), політичні, правничі, культурологічні, історичні, релігійні й ін.).

3. За походженням (особові, колективні, фондоутворюючі й ін.).

4. За хронологічно-географічною ознакою (історичні епохи, періоди, регіони, країни й ін.).

5. За формою (будівлі, літописи, картини, кінофільми й ін.).

На нашу думку, класифікація українських науковців здійснена більш системно й зручніша для змістовного аналізу корпусу джерел в аспекті означеної наукової проблематики. Отже, розглядаючи джерела щодо становлення й розвитку НВІМУ через призму розглянутої вище класифікації, варто зазначити, що вони за способом кодування й відтворення інформації здебільшого належать до писемних, хоча є й елементи використання усних джерел (особисті спогади керівників НВІМУ, автора цього наукового дослідження, інших особистостей, дотичних до історії музею, у вигляді їхніх коментарів і спогадів).

За змістом досліджені джерела, безумовно, є свідченнями історичного процесу становлення й розвитку Національного військово-історичного музею України, його філій і діяльності інших військових музейних утворень України. Варто констатувати, що вагоме походження джерел іде від особистих спогадів керівництва й працівників музею, зафіксованих документально.

Крім того, основна джерельна база дослідження є похідною від внутрішньої документації музею (плани, звіти, накази, листи, концепції й ін.), складеної відповідно до нормативних документів, що зберігаються в документальному архіві НВІМУ, і є основою для створення документального фонду музею (фондоутворюючі документи). Саме тому в дослідженні будуть використані джерела з документального фонду музею (до Галузевого держав-

ного архіву Міністерства оборони України документи, що висвітлюють новітній період історії НВІМУ, ще не передані, тому перебувають на зберіганні в документальному фонді музею). При цьому звернемо увагу на факт достатньо високої точності задокументованих і зафіксованих свідчень працівників музею та зазначимо, що інтенсивність роботи в досліджуваній період була надзвичайно напруженою, відповідальність – високою, фіксація подій відбувалася синхронно.

Водночас нормативно-правові й інші розпорядчі документи, що регламентують діяльність військових музеїв в Україні, є окремим джерелом, що походить із Міністерства оборони України як головного відомства за підпорядкуванням, а також з інших державних інституцій, зокрема Міністерства культури України.

За хронологічно-географічною ознакою джерела розглядаються з часу створення українського військового музею (починаючи з 1995 року й до 2013 року). Це історичний період становлення й розвитку НВІМУ, до початку трансгресії суспільства у 2013–2014 роках. Як уже зазначалося, підставою верхньої хронологічної межі дослідження став 2014 рік, коли під час революційних подій РФ анексувала АР Крим, де діяли дві найбільші філії Національного військово-історичного музею України – Військово-морський музейний комплекс «Балаклава» та Військово-морський музей України. Тому до розгляду бралися джерела історичного періоду, коли АР Крим перебувала під юрисдикцією України.

За формою джерела, що аналізуються, ми віднесли до внутрішніх документів музею, відомчих нормативно-правових документів та інших регулюючих актів державних відомств, що регламентують музейну діяльність, друкованих періодичних видань НВІМУ, електронних ресурсів оборонного відомства, музею, інших заінтересованих сторін. Варто детальніше проаналізувати друковані періодичні видання НВІМУ й електронні ресурси Міністерства оборони України й музею.

Друковані періодичні видання НВІМУ – це наукові журнали «Український військовий музей» (видавався з 2000 по 2014 рр.) і «Військово-історичний альманах» (видавався з 2000 по 2014 рр.). Вони належать до основних історичних джерел, що містять змістовну інформацію про діяльність НВІМУ, яка відображалася в планах і звітах за всі роки його функціонування. Найбільша кількість публікацій у цих періодичних виданнях була присвячена

діяльності НВІМУ, що відображало організацію роботи музею, просвітницький, пошуково-меморіальний, міжнародний, видавничий та інші напрями функціонування [4].

На відміну від друкованих періодичних видань, електронні ресурси оборонного відомства й НВІМУ, як правило, наповнювалися за довідками музею, тому їх можна знайти в документальному архівному фонді за відповідний період. Проте є низка електронних публікацій неформального характеру, що містять інформацію, позначену суб'єктивними оцінками. Подібні джерела аналізу не підлягали.

Проведений нами подальший аналіз матеріалу дозволив виявити ще одну групу джерел: спогади керівників і працівників музею (задокументовані й усні). Це дає підстави виділити їх в окрему класифікаційну групу за новою ознакою, що сприятиме змістовній оцінці опрацьованої інформації й унеможливить фальшування реальних історичних фактів.

Достатньо вагомим джерелом інформації залишаються документи, що знаходяться в Галузевому державному архіві Міністерства оборони України й інших архівах. Попри все, на підставі вищезазначеного пропонуємо класифікацію джерельної бази дослідження Національного військово-історичного музею України розглядати за такими ознаками:

1) відомчі нормативно-правові документи й інші регулюючі акти державних інституцій, що регламентують музейну діяльність;

2) відомчі періодичні видання й громадські часописи;

3) внутрішні документи музею (документальний фонд музею);

4) видання НВІМУ;

5) задокументовані та зафіксовані усні спогади керівників і працівників музею;

6) електронні ресурси Міністерства оборони України, НВІМУ, інших заінтересованих осіб;

7) архівний фонд Галузевого державного архіву Міністерства оборони України й інших архівів.

Висновки. Узагальнюючи, варто зазначити, що аналіз джерел, здійснений за класифікацією С. Головка, І. Войцехівської, Я. Калакури, Б. Корольова, В. Коцури, С. Павленка, М. Палієнка, дозволив нам ще раз їх переосмислити, здійснити джерелознавчий аналіз і систематизувати за новими ознаками. Більш повний масив інформації поглибить наші знання шляхом виявлення й введення до наукового обігу додаткових груп джерел та в підсумку підтвердить достовірність основного масиву інформації щодо становлення й розвитку Національного військово-історичного музею України в 1995–2013 роках.

Список літератури:

1. Калакура Я., Войцехівська І., Павленко С., Корольов Б., Палієнко М. Історичне джерелознавство: підручник. Гол. ред. С. Головка. Київ: Либідь, 2002. 488 с. URL: https://pidruchniki.com/12281128/istoriya/osnovni_komponenti_istorichnogo_dzhereloznavstva (дата звернення: 18.10.2018).

2. Калакура Я., Войцехівська І., Павленко С., Корольов Б., Коцур В. Історичне джерелознавство. Либідь. Київ. 2017. 512 с. URL: https://pidruchniki.com/17190512/istoriya/osnovni_shemi_modeli_klasifikatsiyi_dzherel (дата звернення: 18.10.2018 р.).

3. Карпов В. Військове музеєзнавство у період трансгресії суспільства 1989–1991 років. URL: [https://www.academia.edu/36185347/Військове_музеєзнавство_у_період_трансгресії_суспільства.docx?auto=download%20\(дата%20звернення:%202018.10.2018\)](https://www.academia.edu/36185347/Військове_музеєзнавство_у_період_трансгресії_суспільства.docx?auto=download%20(дата%20звернення:%202018.10.2018)).

4. Міненко Л. Історіографія проблеми вивчення становлення і розвитку Національного військово-історичного музею України. Культура і мистецтво: сучасний науковий вимір: матеріали міжнар. наук. конф. молодих учених, аспірантів і магістрів, 7–8 грудня 2017 року. М-во культ. України; НАКККиМ. Київ : НАКККиМ. 2017. 273 с.

5. Сиренов А., Твердюкова Е., Филюшкин А. Источниковедение: учебник для академического бакалавриата. Под ред. А. Сиренова. Москва: Издательство Юрайт, 2017. 396 с.

К ИСТОРИИ НАЦИОНАЛЬНОГО ВОЕННО-ИСТОРИЧЕСКОГО МУЗЕЯ УКРАИНЫ: КЛАССИФИКАЦИЯ БАЗЫ ИСТОЧНИКОВ

В статье исследованы различные подходы ученых к определению понятия «исторический источник». Это позволило переосмыслить полноту существующей классификации обработанного автором исходного массива информации о деятельности Национального военно-исторического музея Украины (НВІМУ) в период с 1995 по 2013 годы. Проведен анализ и дана оценка полноте и системности информации, представленной в выявленных источниках, что способствовало фиксации определенных неточностей и авторской интерпретации. Предложено введение в научный оборот корпуса источ-

ников (на примере становления и развития НВИМУ) по усовершенствованной классификации. Обосновано, что представленные классификационные группы дадут возможность ученым и работникам музейной сферы достаточно системно оценивать массивы значительной информации, не допускать субъективной энтропии, качественно углублять познания истории.

Ключевые слова: ключевая база, классификация, исторические исследования, Национальный военно-исторический музей Украины, источниковедение.

TO THE HISTORY OF THE NATIONAL MUSEUM OF MILITARY HISTORY OF UKRAINE: CLASSIFICATION OF THE SOURCE BASE

The article investigates various approaches of scientists to the explain of the term “historical source”. These definitions allowed the author to rethink the completeness of the existing classification of sources of information on the activities of the National museum of military history of Ukraine (Museum) from 1995 to 2013. The analysis and evaluation of the completeness and systemicity of the information presented in the identified sources have been made. This contributed to fixing certain inaccuracies and author’s interpretation. The proposed introduction to the scientific circulation of the aggregate of the sources according to the improved classification, on the example of the formation and development of Museum. It is substantiated that the presented classification groups will enable scientists and museum staff to do systems evaluate arrays of information, prevent subjective entropy, and qualitatively deepen the knowledge of history.

Key words: source base, classification, historical research, National museum of military history of Ukraine, source study.